

تاریخ دریافت : ۹۶/۰۶/۱۱

تاریخ پذیرش : ۹۶/۰۷/۲۵

ترجمه انگلیسی این مقاله نیز تحت عنوان :

Exploring Concept of Collective Memory and its Retrieval

in Urban Areas with Semiotic Approach (Case study: Hasan-Abad square)

در همین شماره مجله به چاپ رسیده است.

واکاوی مفهوم خاطره جمعی و بازیابی آن در فضاهای شهری با رویکرد نشانه‌شناسی* (نمونه موردی میدان حسن آباد)

نسیم حسنی میان‌رودی**

حمید ماجدی***

زهرا سادات سعیده زرآبادی****

یوسفعلی زیاری*****

چکیده

بیان مسئله: فضاهای شهری را می‌توان عنصری مهم در ساختار شهرها در نظر گرفت که توانایی افزایش تعاملات اجتماعی، هویت و معنا مندی، شکل‌گیری تصویرهای ذهنی و حس خاطره جمعی را در اختیار دارند. از آنجایی که، شکل‌گیری حس خاطره جمعی همواره از اساسی‌ترین اصول و مفاهیم کیفی در فضاهای شهری بوده است، پیدا کردن رویکردی جدید که به واسطه آن بتوان لایه‌های شکل‌دهنده فضاهای شهری را با دقت کندوکاو کرد را باید مورد توجه قرار داد تا بتوانند در یافتن راه‌حل‌های مفید برای خاطره‌انگیزی فضاها و ارتقا کیفی مفید باشند. رولان بارت معتقد است: بیش از هر حرفی درباره شهر باید از تکنیک نمادها استفاده کرد. به نظر می‌رسد با این دید جدید نه تنها می‌توان فضاهای شهری را بررسی کرد، بلکه می‌توان در راستای معنامندی فضا و افزایش حس خاطره جمعی نیز به راهکارهای جدیدی دست پیدا کرد.

هدف: در این راستا پژوهش حاضر در پی کشف مؤلفه‌های تأثیرگذار بر شکل‌گیری حس خاطره جمعی شهری از یکسو و آرایه‌الگوی مفهومی نشانه‌شناختی مستتر در فضاهای شهری در راستای بازیابی خاطره‌انگیزی فضاهای شهری است. الگوهای نشانه‌شناختی مذکور حاوی اطلاعات مربوط به شاخص‌های عملیاتی رمزگان‌هایی است که به منظور بازیابی حس خاطره جمعی تشخیص داده شده‌اند. در نهایت بازشناسی نظام‌های نشانه‌ای، سامانه‌ای از نشانه‌ها آرایه می‌شود که بر مبنای آنها بتوان میزان خاطره‌انگیزی میدان حسن آباد را مورد بررسی قرار داد.

روش تحقیق: پژوهش از نوع اکتشافی-تبیینی بوده و در فرآیند تصمیم‌سازی آن، از مقایسه تحلیلی استفاده شده است. تحلیل محتوا و استدلال قیاسی روش اصلی در ایجاد پایه‌های فکری تحقیق است، به منظور تحلیل‌های آماری از روش تحلیل عاملی تأییدی در نرم‌افزار لیزرل بهره گرفته شده است.

نتایج: نتایج تحقیق بیانگر آن است که میزان خاطره‌انگیزی فضای شهری میدان حسن آباد براساس الگوی مفهومی آرایه شده، در سال‌های اخیر و به واسطه تصمیمات اخیر مدیریت شهری کم‌رنگ شده است. اگرچه در حال حاضر رمزگان‌های ادراکی و اجتماعی (مؤلفه‌های ادراکی-ذهنی و اجتماعی) حس خاطره جمعی، در فضای شهری میدان حسن آباد قابل قبول و پذیرفته شده‌اند جهت بازیابی خاطره‌انگیزی شاخص‌های عملیاتی الگوهای نشانه‌شناختی پیشنهاد شده، در قالب رمزگان‌های معنایی و منطقی می‌تواند سبب احیای خاطره‌انگیزی میدان شود.

واژگان کلیدی

خاطره جمعی، نشانه‌شناسی، رمزگان‌های ادراکی و رمزگان‌های اجتماعی، تحلیل عاملی تأییدی.

*. مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری نسیم حسنی میان‌رودی با راهنمایی دکتر حمید ماجدی و دکتر زهرا سادات زرآبادی و مشاوره دکتر یوسفعلی زیاری است که در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال با عنوان «بازشناسی الگوی نشانه‌شناختی در راستای بازیابی حس خاطره جمعی در فضاهای شهری» آرایه شده است.

** دانش‌آموخته دکتری تخصصی شهرسازی، دانشکده فنی مهندسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Nasim_hasani2002@yahoo.com

*** استاد گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. نویسنده مسئول ۰۹۱۲۱۱۱۴۹۹۸ majedi_h@yahoo.com

**** دانشیار گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. z.zarabadi@srbiau.ac.ir

***** دانشیار گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. y.ziari@yahoo.com

بیان مسئله

فضاهای همگانی در شهرها، فضاهای زندگی در حد فاصل مکان سکونت و مکان کار هستند، که نقش عنصر مکمل شهری را در زندگی شهری شهروندان در بیرون از محل سکونت و فعالیت کاری ایفا می‌کنند و می‌باید از چنان مطلوبیت‌ها و جذابیت‌هایی برخوردار باشند که سطح تماس اجتماعی شهروندان با یکدیگر، و الگوهای رفتار اجتماعی شهروندان را به مرتبه‌ای که در خور و شایسته یک شهر مرکزی است ارتقاء بخشند.

خاطره جمعی خاطره مشترک افراد از وقایع و رویدادهای تجربه شده به وسیله آنها، به عنوان عضوی از گروه، در چارچوبی اجتماعی و فضایی است. وقایع در شهر خاطرات را می‌سازند و خاطرات، زندگی می‌آفرینند، آلدوروسی عقیده داشت که شهرها خود خاطره جمعی شهروندان محسوب می‌شوند، خاطراتی که در پیوند با اشیاء و مکان‌ها شکل گرفته است. خاطره‌انگیزی فضاهای شهری یکی از شاخصه‌های کیفی محیط است، با این وجود مطالعاتی که تاکنون در ارتباط با فضاهای شهری صورت گرفته، توجه کافی به این مقوله نداشته است.

فضاهای خاطره‌سازی که قبلاً در شهرهای ما وجود داشته اند به دست فراموشی سپرده شده و یا تنزل کیفیت یافته‌اند از این رو با کاهش بسترهای مناسب برای رویداد وقایع شهری و تعاملات اجتماعی، از هیجان‌ات تعلق زای شهروندان به محیط کاسته شده و شهرها جز بستری برای رفت و آمدهای مکرر نیستند. این موضوع مقدمه‌ای بر خاطره‌زدایی از فضاهای شهری شده است و در ادامه معنای مندی فضاهای شهری را به شدت تحت تأثیر قرار می‌دهد. به طور خاص، ساختار بافت امروز شهر تهران، نشانه‌های بسیار کوچکی از هویت‌های تاریخی خود را به همراه دارد. از این رو معنای مندی به منزله تداعی خاطرات شهری، اقدامی است که منحصر به دخالت در سیمای محیط نمی‌شود. بلکه جنبه‌های ساختاری و برنامه‌ریزی شهر را نیز دستخوش دگرگونی می‌کند و نهایتاً تأثیرات آن در فضاهای شهری مشاهده می‌شود.

متأسفانه نبود پایه‌های نظری کافی در این خصوص به ویژه در کشور ما منجر به طراحی می‌شود که اغلب معطوف به تک فضاها بوده و زیباسازی ظاهری را هدف ارتباطی، قرار می‌دهد که فقدان کارایی لازم، نقش صرفاً تاپیوستگی فضایی، انزوا و طراحی منفک فضا، استفاده صرفاً نمایشگاهی از فضا را به همراه داشته است. از طرف دیگر مطالعه متون بیانگر این بود که غالباً پژوهش‌های انجام شده در این زمینه مطابق بر روش‌های متداول کیفیت محیط انجام شده و کمتر به روشی که در این نوشتار مطرح می‌شود از نشانه‌شناسی به عنوان یک رویکرد جدید در راستای بازیابی حس خاطره جمعی

بهره گرفته می‌شود.

فرضیه اصلی پژوهش با مضمون « به واسطه شناسایی الگوهای نشانه‌شناختی در فضاهای شهری می‌توان به مجموعه‌ای دست پیدا کرد، که براساس آن فضاهای شهری خاطره‌انگیز شکل گیرند» نشأت گرفته است. در فرضیه این پژوهش «رمزگان‌های اجتماعی، معنایی و ادراکی مهمترین رمزگان‌های شکل دهنده حس خاطره جمعی در این پژوهش فرض شده‌اند». در فرضیه بالا، رمزگان‌های اجتماعی به واسطه شکل دادن به رویدادهای اجتماعی، رمزگان‌های معنایی به واسطه ایجاد هویت‌مندی و حس تعلق و رمزگان‌های ادراکی به واسطه شکل دادن به تصویر ذهنی شهروندان باعث شکل‌گیری حس خاطره جمعی در فضاهای شهری می‌شوند. در فرضیه بالا ارتباط تنگاتنگی با مفهوم فضاهای شهری خاطره‌انگیز براساس الگوهای نشانه‌شناختی از طریق به کارگیری رمزگان‌ها مشهود است.

لذا در این نوشتار با هدف، واکاوی مفهوم خاطره جمعی و بازیابی آن در فضاهای شهری با رویکرد نشانه‌شناسی، ابتدا با استفاده از روش تحلیل محتوا متون شهرسازی که در ارتباط با خاطره جمعی و نشانه‌شناسی نظریه پردازی کرده‌اند، مورد مطالعه تحلیلی قرار گرفته و معیارهای شکل دهنده حس خاطره جمعی و نشانه‌شناسی از آنها استخراج شده است، این معیارها در یک فرآیند منطقی ادغام شده و الگوی مورد نظر را ارائه داده است. در گام بعد میدان حسن آباد در شهر تهران به عنوان نمونه مورد مطالعه این نوشتار با استفاده از مدل تحلیلی معادلات ساختاری و روش تحلیل مسیر در راستای بازیابی حس خاطره جمعی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

مبانی نظری

● خاطره جمعی

واژه «خاطره» در لغتنامه دهخدا به صورت زیر تعریف شده است:

«اموری که بر شخص گذشته باشد و آثاری از آن در ذهن شخص مانده باشد، گذشته آدمی. وقایع گذشته که شخص آن را دیده یا شنیده است. دیده‌های گذشته یا شنیده‌های گذشته (دهخدا، ۱۳۴۵: ۶۴).

خاطره در لغتنامه لانگمن « توانایی فرد در به خاطر آوردن اشیاء، مکان‌ها، تجرب‌ها (Longman, 2010: 1093)».

در لغتنامه وبستر « توانایی و یا روند یادآوری یا بازتولید آنچه آموخته شده و یا به خاطر سپرده شده خصوصاً از طریق سازوکارهای تداعی معنایی، تعریف شده است (Merriam-Webster, 2003: 725).

براساس تعاریف لغوی ارائه شده «خاطره به یاد آوردن وقایع و رویدادهای گذشته به وسیله فرد از طریق به یاد آوردن

یا خاستگاه مکان به عنوان ظرفی برای وقوع رویدادها به ذهن انسان در ثبت خاطرات یاری می‌رساند. یک خاطره به صورت واضح ما را مستقیماً به یک مکان مشخص سوق می‌دهد. انسان‌ها بعضاً با حضور در مکانی که سایرین در آن حضور دارند به تجربه‌هایی دست می‌یابند که آنها را با تمام انسان‌هایی که در گذشته یا آینده چنین فرآیندی را تجربه می‌کنند پیوند می‌دهد. بر طبق گفته‌های مدنی پور این بخش‌های پیوند دهنده به فضاهای عمومی ثبات و تداوم می‌بخشد. در این فضاها است که مردم به داشتن تجربه‌های مشترک دست می‌یابند. که در حقیقت این تجربه‌ها همان خاطرات جمعی هستند (عسگری و نقیعی، ۱۳۹۴: ۸).

عوامل و مولفه‌های مؤثر در شکل‌گیری خاطره جمعی

● مؤلفه زمانی

خاطرات برای شکل‌گیری نیازمند یک مرجع زمانی هستند. گذشت زمان و سیر تطور تاریخی عامل مهمی در به یاد آوردن وقایع و رویدادهاست. همچنین از آنجا که خاطرات جمعی مانند حافظه تاریخی یک ملت از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شوند در نتیجه سابقه و زمان سکونت در یک شهر، عامل تقویت خاطرات جمعی است (Lewika, 2008:10).

● مؤلفه فضایی

خاطرات برای شکل‌گیری نیازمند یک مرجع فضایی هستند. مکان‌ها و فضاهای شهری با ساختار کالبدی و عملکردی و ارتباطات فضایی با یکدیگر، مرجع فضایی شکل‌گیری خاطرات در فضاهای شهری محسوب می‌شوند. با توجه به دیدگاه الدو روسی ساختمان‌ها و المان‌هایی که به عنوان یک نقطه مرجع در ذهن ساکنان شکل می‌گیرد. براساس دیدگاه هالبواکس هر تغییری در سیمای کالبدی فضاهای شهری باعث تغییر جدی تصویر ذهنی ساکنان شهر شده و بر حس خاطره جمعی آنها اثر دارد. تا زمانی که مکان ساختمان‌های یک شهر، سنگ‌ها و درخت‌ها در یک شهر تغییر نکرده است تصویر ذهنی ساکنان از آن فضا تغییر نیافته و حس تعلق مکانی و خاطره جمعی ساکنان آن وجود دارد (Abd Elrahman, Mahmoud, 2016: 1100).

● مؤلفه اجتماعی فرهنگی

تعاملات اجتماعی و خاطرات جمعی در بستری که محل تعاملات اجتماعی است به وقوع می‌پیوندند. برای شکل‌گیری خاطرات علاوه بر بستر کالبدی شهر باید یک بستر اجتماعی- فرهنگی هم وجود داشته باشد تا افراد با ارتباطات متنوع خود تعاملات جمعی را شکل دهند و اینهاست که موجب شکل‌گیری خاطرات جمعی می‌شوند. ممکن است یک رابطه اجتماعی بین گروهی از افراد رخ دهد ولی یک خاطره جمعی شکل نگیرد اما غیر ممکن است که یک خاطره جمعی روی

افراد، اشیاء، مکان‌ها و تجربیات است». بررسی تعاریف گوناگون نشان می‌دهد که یکی از جنبه‌های کلیدی در تعریف خاطره «رویداد» است.

رویدادهای مورد نظر در این تعریف، نه رویدادهای صرفاً مکتوب در کتاب‌های تاریخی، بلکه رویدادهایی است که فرد خود، آنها را تجربه کرده است. بنابراین در تعریفی دقیق‌تر از خاطره می‌توان گفت: خاطره به یاد آوردن وقایع و رویدادهای تجربه شده به وسیله فرد از طریق به یاد آوردن افراد، اشیاء، مکان‌ها و تجربیات و با استفاده از ساز و کارهای تداعی معانی است.

خاطره می‌تواند فردی یا جمعی باشد. خاطرات جمعی وقایعی است که به واسطه یک گروه از افراد به یاد آورده می‌شود، افرادی که خود در ساختن و شکل دادن آن خاطره نقش دارند. هر چه افراد بیشتری آن خاطره مشترک را به یاد آورند، بار معنایی و جمعی آن خاطره بالاتر می‌رود (میر مقتدایی، ۱۳۸۸: ۷). موریس هالبواکس اولین فردی بود که چارچوب‌های اجتماعی خاطره را تحت عنوان خاطره جمعی مطرح کرد.

● «خاطره جمعی» در شهر

آلدو روسی معمار نو خردگرای ایتالیایی، نخستین کسی است که مفهوم خاطره جمعی هالبواکس را وارد ادبیات معماری و شهرسازی کرد. فرآیندی که روسی از آن به عنوان معماری شهر یاد می‌کند. روسی ضمن توصیف تاریخ شهر به «روح شهر»، آن را علامت و امضایی می‌داند که در پای دیوارهای شهرداری، به عنوان هویت تعریف شده و متمایز شهر و به بیان دیگر به عنوان خاطره اش وجود دارد (ساعده پناه، اساسی، ۱۳۹۴: ۶).

می‌توان گفت که شهر خود، خاطره جمعی مردمش است و مانند خاطره در پیوند با اشیاء و مکان‌هاست. شهر تجلی‌گاه خاطره جمعی است. بنابراین، رابطه میان این تجلی‌گاه و شهروندی، تصور غالب شهر را می‌سازد، هنگامی که مصنوعات مشخص به بخشی از خاطره تبدیل می‌شود، تصویر جدیدی در ذهن پدیدار می‌شود.

● خاطره‌انگیزی، مکان و فضاهای شهری

ماهیت اجتماعی خاطره، ارتباط آن با فضاهای عمومی شهر را آشکار می‌کند. شکل‌گیری خاطرات، در قلمرو سکونت‌گاه جمعی ماهیت اجتماعی دارند، بستر شکل‌گیری آنها نیز باید محل تعامل اجتماعی (یعنی شهر) باشد.

درک محیط‌های شهری فرآیندی ذهنی است. انسان پیام‌های حسی محیط را دریافت کرده و تصویری از آن می‌سازد که همان خاطرات محیط است. هرچند که خاطره یک مفهوم انتزاعی و ذهنی بوده است اما امکان رویداد خاطره یک واقعیت کالبدی است البته با مفهومی فراتر از یک موقعیت

از طریق خوانش و قرائت نشانه‌های موجود در هر پدیده حاصل می‌شود. به دیگر سخن نشانه‌شناسی مطالعه منظم و سامان‌مند بر روی همه مجموعه عوامل مؤثر در ظهور تأویل نشانه‌هاست. نشانه‌شناسی مطالعه پدیده‌ها بر پایه روابط دلالتی است که به آفرینش و تولید معنا می‌پردازد. نشانه‌شناسی به دنبال کشف لایه‌های عمیق‌تری از ظهور معناست و تمامی خوانش‌های برآمده از رمزگشایی پدیده‌ها را در برمی‌گیرد (خانلری، قاسمی، ۱۳۹۴: ۲۱)، استفاده از نشانه اهمیت دارد زیرا دریافت حقیقت و معنای واقعی اغلب در قالبی غیر از قالب نشانه و رمز به درستی ادا نمی‌شود و تعبیر آن نیز جز در بستر آن ممکن نخواهد بود. در هنر و معماری و شهرسازی این رمز و بوم به کرات نشانه‌ها و نمودهایی از کاربرد رمزین اشیا و اشکال برخوردار می‌کنیم که علاوه بر ایفای نقش ظاهری خود چه در قالب تزئینات، هندسه، فرم و ... مخاطب خود را با لایه‌های مختلفی از معنا و حقیقتی که در ورای ذهن طراح خود است آشنا می‌کند. نشانه‌ها «چیزهایی هستند که برای انسان معنا دارند (سجودی، ۱۳۹۳: ۷۲).

نشانه‌ها معمولاً به شکل کلمات، تصاویر، بوها، طعم‌ها، حرکات و اشیاء ظاهر می‌شوند. اما، این چیزها ذاتاً معنادار نیست و فقط وقتی که معنایی به آنها منصوب شود تبدیل به نشانه می‌شود. هیچ چیز نشانه نیست مگر این که به عنوان دلالت‌گر، ارجاع دهنده یا اشاره‌گر به چیزی غیر از خودش تلقی شود. در

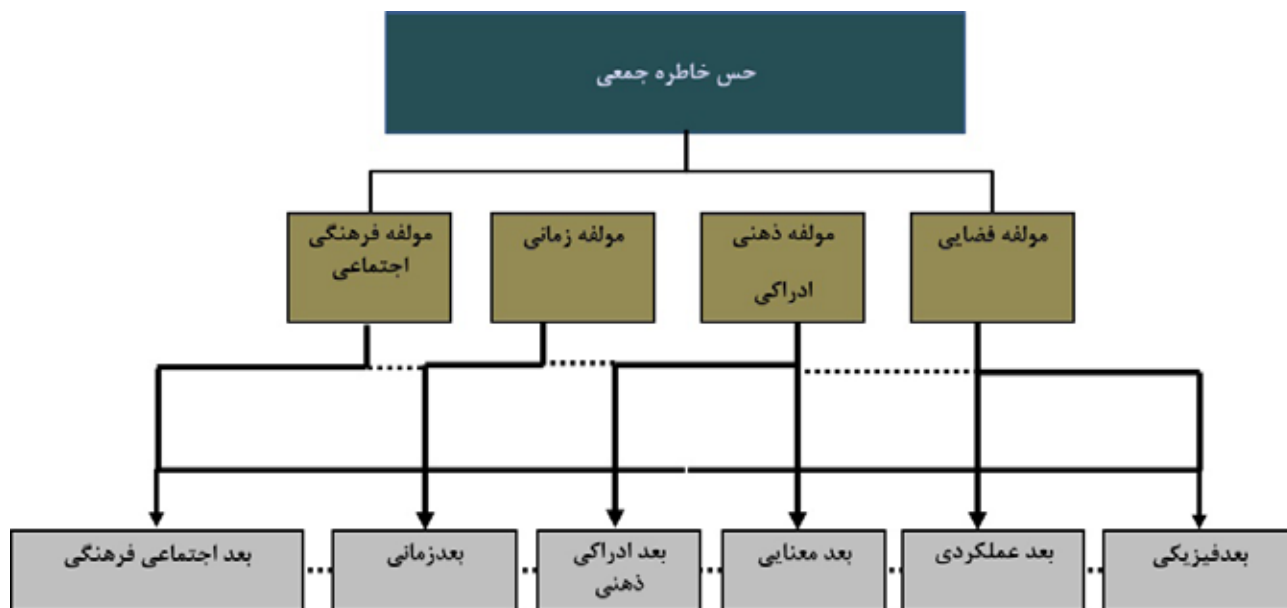
دهد و پیش از آن یک رابطه اجتماعی وجود نداشته باشد. با تجلی این اجتماعات است که عرصه‌های عمومی حیات می‌یابند و روابط عمیق‌تر شده و گذر زمان خاطرات جمعی را معنا می‌بخشند (حبیبی، ۱۳۷۸: ۲۲).

● مؤلفه ذهنی ادراکی

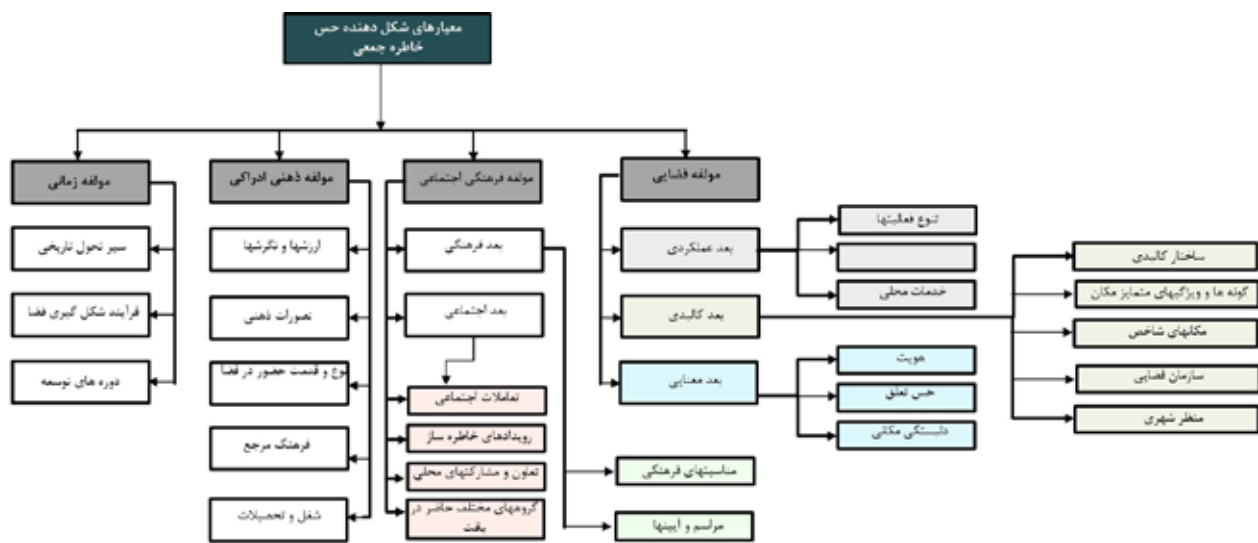
تجربه‌های ذهنی و فردی از جمله شغل، تحصیلات و میزان ارتباط فرد با محیط و همچنین نحوه ادراک وی از محیط، از دیگر مؤلفه‌های شکل دهنده و اثرگذار خاطره جمعی است، زیرا که این دو عامل نقش مهمی در شکل‌گیری تصویر ذهنی فرد نسبت به محیط دارند. به عبارت دیگر کیفیت دید و منظر و نحوه تعامل ذهنی مخاطبان یک فضای شهری در ادراک و شکل‌گیری حس خاطره جمعی غیرقابل انکار است (نمودار ۱).

نشانه‌شناسی

حدود یکصد سال پیش فیلسوف پراگماتیست آمریکایی، چارلز سندرس پیرس اصطلاح semiosis را به کار برد و آن را پژوهش نسبت میان نشانه، مورد تأویلی و موضوع دانست، پیرس در آخرین سال زندگی‌اش از اصطلاح semiotics یا نشانه‌شناسی استفاده کرد، مصادف با همین دهه و هم‌زمان با پیرس، فردینان دوسوسور از واژه semiology برای نشانه‌شناسی استفاده کرده بود. سمیوتیک را می‌توان نوعی دانش در جهت درک و دریافت پدیده‌های جهان دانست که

نمودار ۱. ابعاد و مؤلفه‌های شکل دهنده حس خاطره جمعی. مأخذ: نگارندگان.

نمودار ۲. معیارهای شکل دهنده حس خاطره جمعی. مأخذ: نگارندگان.

آن قرار گرفته بستگی دارد. قراردادهای رمزگان نشانگر بعدی اجتماعی در نشانه‌شناسی هستند. وقتی نشانه‌شناسان به مطالعه فرآیندهای فرهنگی می‌پردازند، با اشیاء یا کنش‌هایی که برای اعضای گروه‌های فرهنگی معنا دارند به عنوان نشانه برخورد می‌کنند، و به دنبال برابر نیستند؛ «قراردادهای ارتباطی» درک نقش‌ها، یا قراردادهای فرآیند تولید معنا در فرهنگ می‌باشند. رمزگان صرفاً با قراردادهای ارتباطی برابر نیستند. بلکه عبارت از نظام‌های رویه‌ای از قراردادهای مناسبی هستند که در قلمروهای خاص خود عمل می‌کنند. نشانه‌شناسان به دنبال درک رمزگان و قواعد ضمنی و محدودیت‌هایی هستند که در فرآیند تولید و تفسیر معنای هر رمز وجود دارد (چندلر، ۱۳۸۷: ۵۶).

انواع رمزگان‌ها

رمزگان‌های اجتماعی: این رمزگان‌ها از طریق همگرایی با هنجارهای اجتماعی- فرهنگی قابل تشخیص هستند.

رمزگان‌های ادراکی: این رمزگان‌ها از طریق تعامل ذهنی با محیط و همچنین ادراک محیط توسط فرد با توجه به ویژگی‌های ذهنی و فردی قابل تشخیص هستند.

رمزگان‌های معنایی: این رمزگان‌ها از طریق نشانه‌های ارتباط معنایی با محیط قابل تشخیص هستند.

این صورت می‌تواند نشانه باشد. درک نشانه‌ها به طور کاملاً ناخودآگاه از طریق ارتباط دادن آن‌ها با نظام‌های آشنایی از هنجارها و قراردادهای اجتماعی تحقق می‌یابد. این استفاده معنادار از نشانه‌هاست که در کانون اهمیت نشانه‌شناسی قرار دارد (چندلر، ۱۳۸۷: ۴۵). الگوهای اولیه که به بررسی ساختار نشانه پرداخته‌اند متعلق به زبان‌شناس سوئیسی فردیناندو سوسور و فیلسوف آمریکایی چارلز سندرس پیرس است (ماجدی، زرآبادی، ۱۳۸۹: ۵۰). برای فهم علم نشانه‌شناسی در شهر، درک قواعد بازی نشانه‌ها الزامی است. شهر ساختاری است که دلالت‌کننده‌ها را به کار می‌گیرد و این توجه خاص به چگونگی کاربرد دلالت‌کننده‌هاست، که علم نشانه‌شناسی شهر را پی‌ریزی می‌کند.

رمزگان

مفهوم رمز در نشانه‌شناسی بسیار بنیادی است. رمزگان چارچوبی را به وجود می‌آورد که در آن نشانه‌ها معنا می‌یابند. در واقع نمی‌توان چیزی را که در قلمرو رمزگان نیست نشانه نامید. به علاوه اگر رابطه میان دال و مدلول را اختیاری فرض کنیم، آنگاه روشن است که تفسیر معانی مرسوم نشانه‌ها، مستلزم آشنایی با مجموعه‌های مناسبی از قراردادهای هنجارها است. رمزگان، نشانه‌ها را به نظام‌های معنادار تبدیل می‌سازد و بدین ترتیب باعث ایجاد رابطه میان دال و مدلول می‌شود. تولید و تفسیر متون به وجود رمزگان یا قراردادهای ارتباطی بستگی دارد. بنابراین معنای نشانه به رمزی که در

معرفی محدوده مورد مطالعه

میدان حسن‌آباد در پهنه مرکزی حوزه میانی شهر تهران قرار دارد. میدان مذکور در محدوده بافت تاریخی و حصار ناصری قرار گرفته و از منظر جغرافیایی در حوزه پهنه‌دستی شهر تهران واقع شده است. طبق تقسیمات شهرداری تهران، میدان حسن‌آباد مرز مناطق ۱۲ و ۱۱ شهرداری به شمار می‌رود. هرچند در پیشنهاد اصلاح محدوده منطقه ۱۲، انطباق این محدوده با حصار ناصری در راستای انسجام بیشتر تهران تاریخی پیشنهاد شده که به معنای افزوده شدن بخش شرقی منطقه ۱۱ تا خیابان کارگر به محدوده منطقه ۱۲ است که شامل میدان حسن‌آباد نیز خواهد بود.

میدان حسن‌آباد (قاجاریه و پهلوی) میدانی با طراحی منحصر به فرد است. هرچند امروزه از خود میدان در وسط، نشانی وجود ندارد اما وجود بناهای چهارگانه‌ای که بدنه میدان را به وجود آورده‌اند، از شاخص‌های مهم میدان است. این بناها که به سبک نئوپلادین با تلفیق معماری باروک فرانسوی در سال ۱۳۱۳ توسط میرزا علیخان مهندس طراحی شده‌اند (بانی مسعود، ۱۳۹۰: ۲۳۲)، در سال‌های اخیر مجدداً مورد مرمت واقع شده و هویت تاریخی میدان را تا حد زیادی حفظ کرده‌اند (تصویر ۱).

روش انجام پژوهش

ماهیت پژوهش پیش رو نظری- کاربردی است. با توجه به این که نمونه مورد مطالعه مجموعه‌ای شهری با حوزه عملکرد شهری است، مقیاس این پژوهش در سطح شهری قابل رده‌بندی است. روش تحقیق پیمایشی، توصیفی است از نگرش و رفتار جمعیتی براساس نمونه‌ای تصادفی و معرف جامعه و پاسخ اعضای آن گروه نمونه به یک رشته از سؤالاتی که قبلاً به دقت تهیه و تدوین شده‌اند. لازم به ذکر است، سؤالات پرسشنامه پژوهشی در قالب چهار سیمای تعریف شده منطبق بر روش place making انجام گرفته است.

سیمای اجتماعی؛ دربرگیرنده ویژگی‌هایی مانند تنوع، پایش، همیاری، همسایگی، منزلت، دوستی، مراوده و خوشایندی است.

سیمای فعالیتی؛ دربرگیرنده ویژگی‌هایی مانند، سرگرمی، سرزندگی، کارآمدی، کارآیی، تمایز، سازگاری، پایداری، رویدادی و واقعی بودن است.

سیمای آسایش؛ دربرگیرنده ویژگی‌هایی مانند، ایمنی، پاکیزگی، سرسبزی، قابلیت راه رفتن و نشستن، جاندار بودن، دلپذیری، جذابیت و تاریخی بودن است.

سیمای ارتباطی؛ دربرگیرنده ویژگی‌هایی مانند، تداوم، نزدیکی، ارتباط، خوانایی، تناسب، قابلیت عبور، و قابلیت دسترسی است (طرح مدیریت راهبردی ارتقاء کیفیت فضاهای

رمزگان‌های منطقی: این رمزگان‌ها همگرایی با عوامل طبیعی، از جمله موقعیت، قابل تشخیص هستند (زرآبادی، ۱۳۸۹: ۶۷).

کارکرد نشانه‌ها

● پیشینه

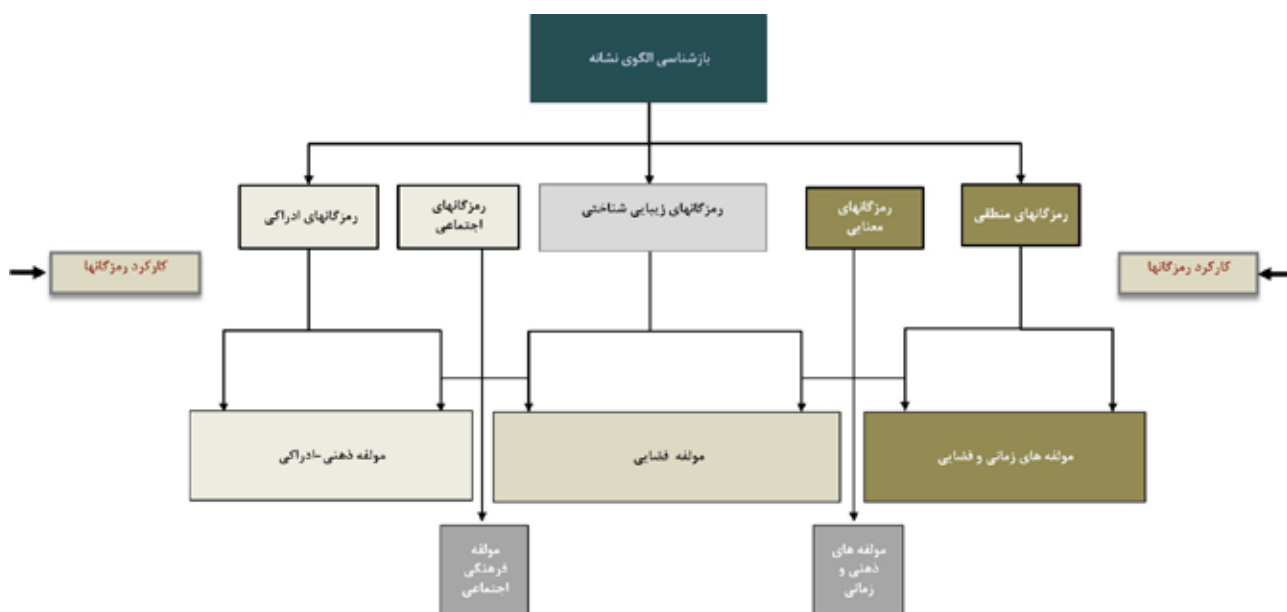
در خصوص پیشینه تحقیق می‌توان به مقاله‌ای تحت عنوان « معیارهای سنجش امکان شکل‌گیری، ثبت و انتقال خاطرات جمعی در شهر » که توسط خانم مهتا میر مقتدایی در نشریه هنرهای زیبا به چاپ رسیده است، اشاره کرد. در این مقاله به مروری اولیه بر مفاهیم خاطره و خاطره جمعی با استناد به مبانی نظری موریس هالبواکس، می‌پردازد.

در مقاله دیگری که توسط آقای حمید ماجدی و خانم زهرا السادات سعیده زرابادی تحت عنوان «جستاری در نشانه‌شناسی شهری» در مجله آرمان‌شهر به چاپ رسیده است، پس از تبیین مفاهیم پایه و تشریح عنوان ضرورت‌های نظری آن‌ها در حوزه نشانه‌شناسی، به دستیابی اسلویی در راستای بازشناسی و رمزگشایی از نظام‌های نشانه‌ای در شهر اشاره می‌شود و اصول و پارادیم‌های این رویکرد به اختصار مورد توجه قرار می‌گیرد. همچنین در مقاله دیگری از این دو پژوهشگر تحت عنوان «شهرنشاندار به مثابه شهر زمینه گرا» که در فصلنامه تحقیقات فرهنگی چاپ شده است نیز از نظام‌های نشانه‌ای در راستای خلق شهر زمینه گرا بهره گرفته می‌شود.

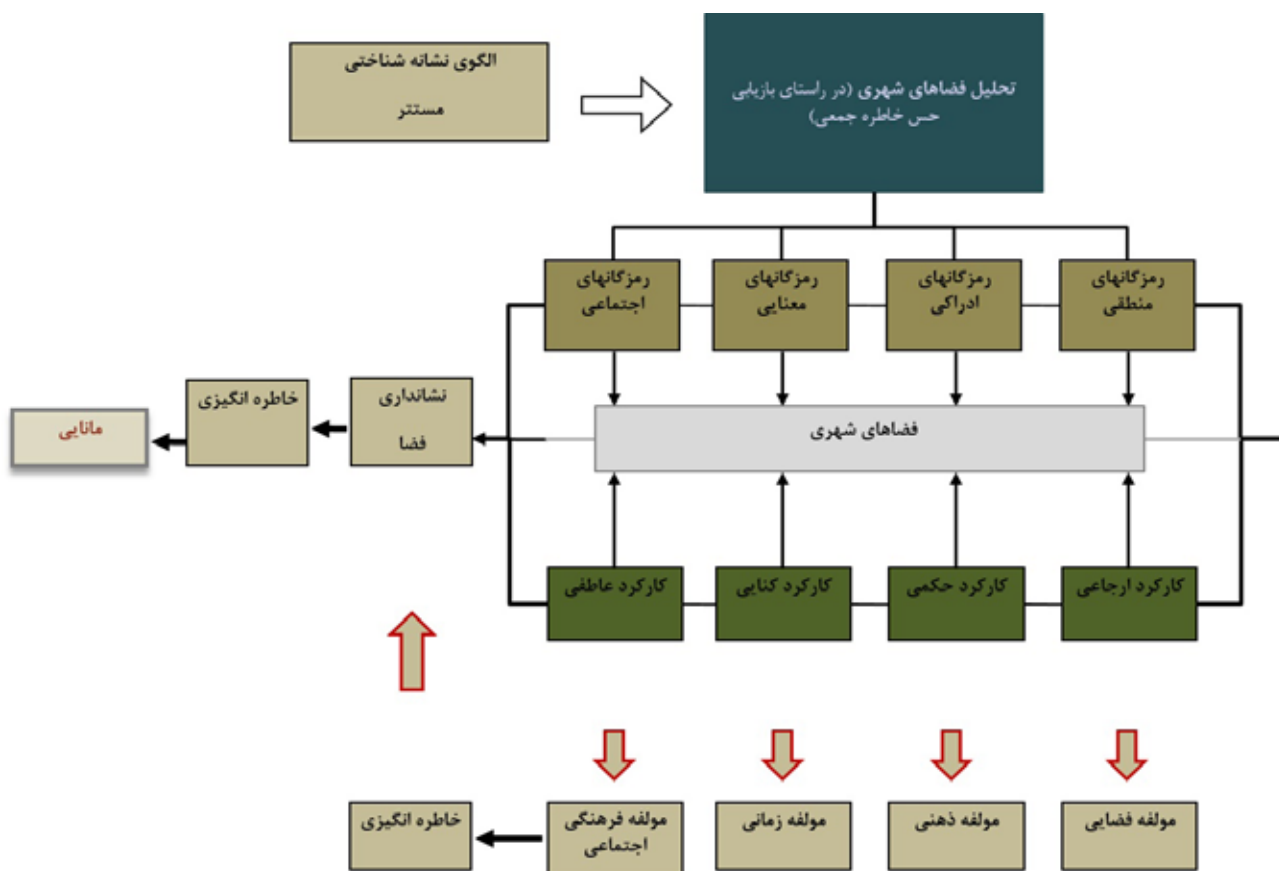
با توجه به پیشینه‌های گفته شده در پژوهش حاضر، به طور خاص از نشانه‌شناسی به عنوان یک رویکرد در راستای احیا حس خاطره جمعی در فضاهای شهری استفاده خواهد شد که در هیچ یک از مقالات فوق به آن اشاره نشده است (نمودار ۳ و ۴ و ۵).

جدول ۱. کارکردهای نشانه. مأخذ: زرابادی.

انواع کارکرد نشانه	کارکرد
کارکرد ارجاعی	برقراری روابط میان پیام و موضوعی که پیام به آن ارجاع می‌دهد
کارکرد عاطفی	بیان نگرش نسبت به موضوعات توسط گیرنده
کارکرد حکمی یا کنایی	ایجاد واکنش نزد گیرنده درگیری عقل گیرنده یا احساس او
کارکرد هنری یا زیبایی شناختی	بیان پیام هنر و ادبیات، ورای نشانه‌های بی واسطه
کارکرد تاکید بر تماس	برقراری، حفظ یا توقف ارتباط

نمودار ۳. تلفیق مولفه های شکل دهنده خاطره جمعی و رمزگان های نشانه شناختی. ماخذ: نگارندگان.

نمودار ۴. الگوی تحلیل فضاهای شهری در راستای بازیابی حس خاطره جمعی با رویکرد نشانه شناختی. ماخذ: نگارندگان.

شهری تهران، ۱۳۹۱:۱۴)؛ (نمودار ۶).

آنگاه پرسشگران در جایگاه‌های مورد تعیین مستقر شدند و به صورت اتفاقی از جامعه هدف اطلاعات را گردآوری نموده‌اند. در پژوهش حاضر، نمونه‌گیری با روش خوشه‌ای تک‌مرحله‌ای انجام پذیرفت در اجرای این طرح با توجه به وسیع بودن حجم جامعه آماری از فرمول کوکران در حالت جامعه نامحدود به منظور تعیین حجم نمونه استفاده شد. که در آن :

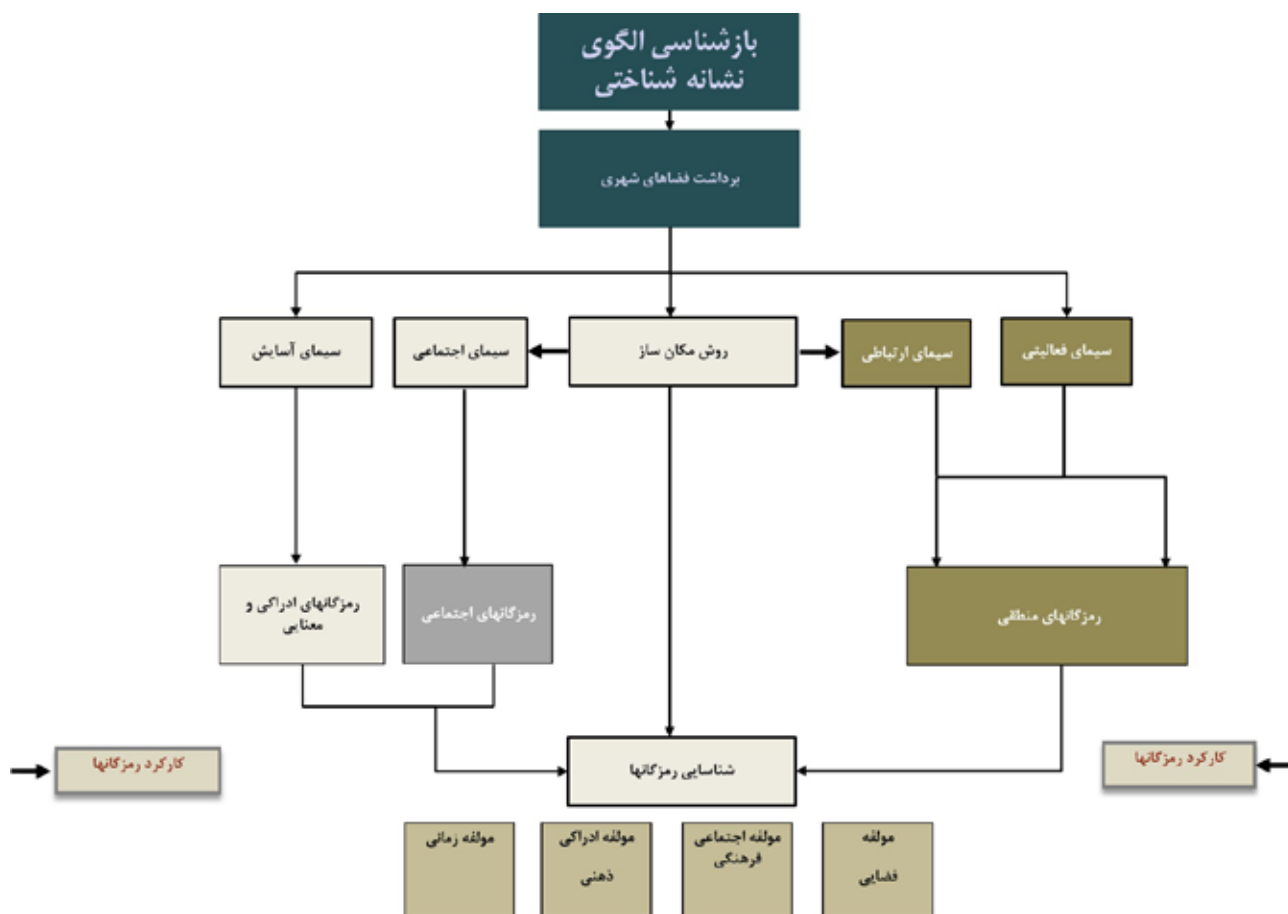
Z برابر ۱.۹۶ ؛ $p=q=۰.۵$ ؛ d : مقدار اشتباه مجاز (مقدار خطا معمولاً بین ۰.۰۱ تا ۰.۱ در نظر گرفته می‌شود).

$$n = \frac{Z^2 pq}{d^2}$$

حجم نمونه آماری در پژوهش حاضر تعداد ۱۹۵ نفر با در نظر گرفتن میزان خطا ۰.۰۷ در نظر گرفته شده است.

جامعه آماری مورد مطالعه و نحوه نمونه‌گیری
جامعه آماری تعریف شده در این پژوهش مشتمل بر مخاطبین و متخصصین از سطوح متفاوت آشنایی با محدوده است. از سویی با مدنظر قرار دادن نقش چند عملکردی مجموعه در ارتباط با حوزه فراگیر آن، با طیف گسترده‌ای از افراد در دو قالب کلی کسبه و مراجعین و عابری از فضا روبرو هستیم. متخصصین در عرصه شهری بخش دیگر جامعه آماری را تشکیل می‌دهند که علاوه بر تمامی افراد و گروه‌هایی که به صورت مستقیم در تصمیم‌گیری، سیاست‌گذاری، طراحی و اجرای پروژه‌های معماری و شهری دخیل هستند (پاکزاد، ۱۷۸ : ۱۳۸۹).

با توجه به اینکه تعداد جمعیت مورد مطالعه در دست نبود، بنابراین برای نمونه‌گیری از محیط‌های ذکر شده خیابان‌ها و میدان‌های مورد مطالعه از روی نقشه مشخص گردید و

نمودار ۶. الگوی برداشت فضاهای شهری در راستای بازیابی حس خاطره جمعی براساس روش مکان ساز. ماخذ: نگارندگان.

● طراحی پرسشنامه (ابزار پژوهش)

پرسش‌نامه از ابزارهای رایج پژوهش و روشی مستقیم برای کسب داده‌هاست که دارای مجموعه‌ای از سؤال‌ها و گویه‌هاست که پاسخ‌دهنده با ملاحظه آنها پاسخ لازم را ارائه می‌نماید. با توجه به نبود پرسش‌نامه استاندارد برای سنجش درزمینه پژوهش حاضر، پرسش‌نامه محقق ساخته به عنوان ابزار پژوهش بر پایه نمودار مفهومی به دست آمده طراحی و استفاده گردید. شاخص‌های عملیاتی رمزگان‌های اجتماعی، معنایی و ادراکی از طریق منابع کتابخانه‌ای، مجموعه کتب و مقالات جمع آوری شده که پس از کدگذاری و تلفیق با مؤلفه‌های خاطره‌انگیزی فضاهای شهری در ابعاد فضایی، ذهنی ادراکی، زمانی و اجتماعی فرهنگی انتظام یافت. مؤلفه‌های مرتبط با هر یک از ابعاد، سنجه‌های ابعاد ادراکی و معنایی و اجتماعی تحت عنوان رمزگان‌های مؤثر در شکل‌گیری حس خاطره جمعی معرفی گردید. انتظام این سنجه‌ها در چارچوب هنجارهای کیفی زمینه‌ساز سنجش هر یک از سنجه‌ها در قالب طیف لیکرت می‌شود. مصاحبه با صاحب‌نظران به منظور شناخت نگرش‌ها گام مهم بعدی در مرحله تنظیم پرسشنامه بود. بدین منظور محتوای به دست آمده از تحلیل مصاحبه صاحب‌نظران در محدوده تعیین شده برای پژوهش یعنی رویکردهای میان بخشی در نمودارهای ذیل انتظام یافت تا چارچوبی منسجم برای تبیین و تهیه

پرسشنامه باشد (نمودار ۷ و ۸).

اعتبار سنجی ابزار پرسش‌نامه

● تست پایلوت (پیش آزمون)

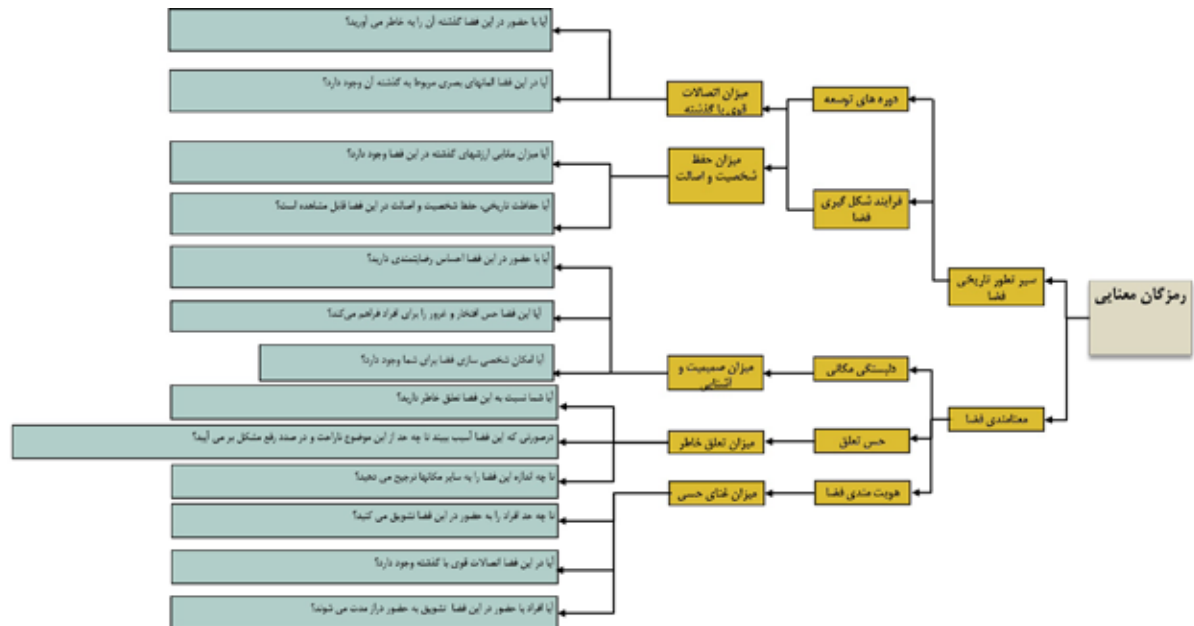
دیلمن معتقد است که می‌بایست پرسشنامه را قبل از اجرا به صورت آزمایشی برای سه گروه از افراد به اجرا درآورد: ۱. کسانی که قصد دارید یافته‌های پژوهش را به آنها تعمیم دهید و یا به توصیف و تفسیر آنها بپردازید. به عبارت دیگر کسانی که در جامعه آماری تحقیق قرار دارند. ۲. صاحب‌نظران و کارشناسانی که در تهیه و تنظیم پرسشنامه تبحر دارند. ۳. افرادی که از نتایج حاصل از تحقیق استفاده می‌کنند مانند سازمان‌ها، وزارتخانه‌ها و نهادهای اجرایی و برنامه‌ریزی (ازکیا، دربان، ۱۳۹۳: ۸۶).

● پیش آزمون غیررسمی

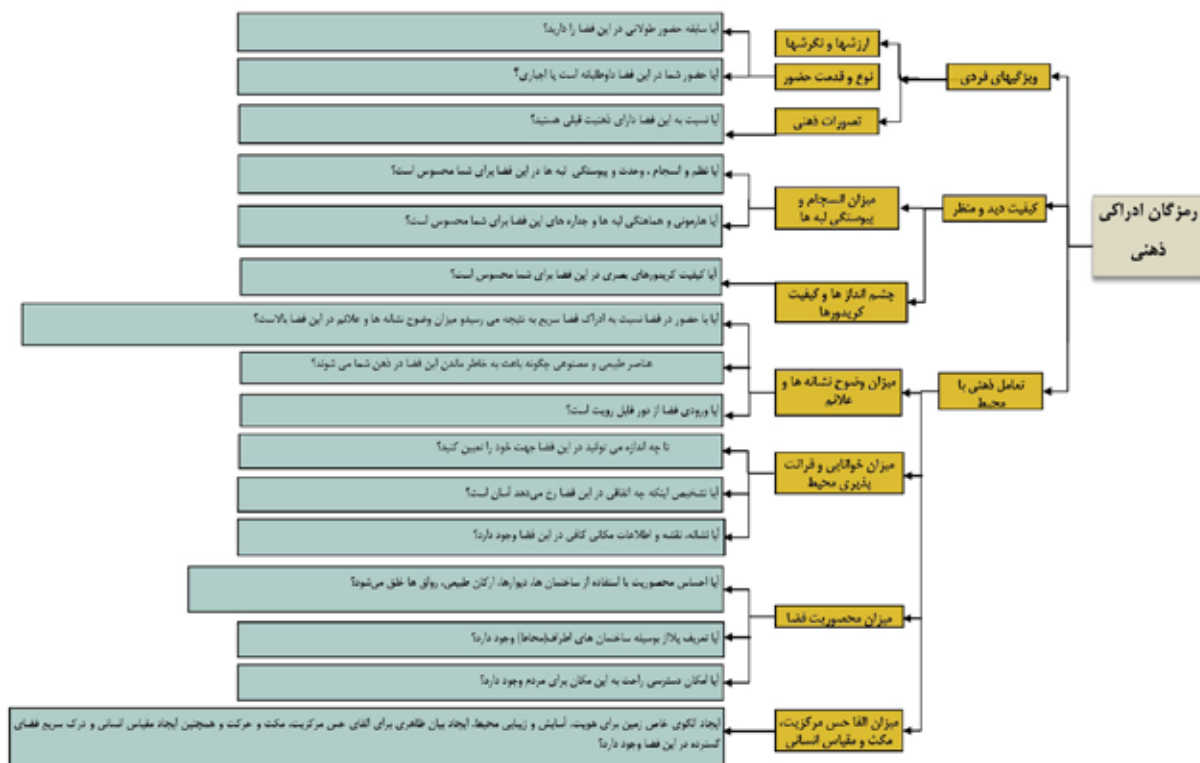
بررسی مقدماتی در این مرحله بیشتر جنبه مشورتی دارد تا این که از مخاطبین خواسته شود به سؤال‌ها پاسخ دهند و همه افرادی که در این مرحله به آنها مراجعه می‌شود، جزو نمونه تحقیق نیستند. بلکه اکثراً اساتید، کارشناسان، محققان و کسانی هستند که در زمینه موضوع تحقیق تخصص دارند و ممکن است برخی از آنها جزو جامعه آماری نیز باشند.

● پیش آزمون رسمی

در این مرحله گردآوری اطلاعات در سطح محدودی انجام

نمودار ۷. سوالات مرتبط با رمزگان معنایی. ماخذ: نگارندگان.

نمودار ۸. سوالات مرتبط با رمزگان ادراکی ذهنی. مأخذ: نگارندگان.

نمودار ۹. سوالات مرتبط با رمزگان اجتماعی. مأخذ: نگارندگان.

می‌شود. در تکمیل پرسشنامه با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی، از دو گروه شهروندان و متخصصین برای یک جامعه آماری ۱۹۵ نمونه‌ای، مشارکت در امر ارزیابی محدوده مورد پژوهش و بازخوانی ادراکات ذهنی آنان از مجموعه انتخاب شدند. در ادامه به منظور تحلیل داده‌های گرد آوری شده با استفاده از نرم‌افزار لیزرل در قالب نمودارهای تحلیل مسیر زیر، میزان همبستگی و ارتباطات بین متغیرها تعریف شده است (نمودار ۱۰).

بحث

در این پژوهش، ارزیابی خاطره‌انگیزی فضاهای شهری، مؤلفه‌های دخیل در شکل‌گیری حس خاطره جمعی فضاهای شهری با رویکرد نشانه‌شناسی، از طریق شیوه انتظام سنجه‌ها که مفصل در مقاله بدان پرداخته شد، انجام گرفته است. این سنجه‌ها در قالب نمودار شاخص‌های عملیاتی رمزگان‌ها، تحت عنوان چهار رمزگان منطقی، ادراکی، اجتماعی و معنایی معرفی گردید و براساس شیوه «مکان‌ساز» در چهار سیمای آسایش، سیمای فعالیت، سیمای ارتباطی و سیمای اجتماعی در میدان حسن آباد برداشت شد.

در این راستا سنجه‌های هنجارهای کیفی ابعاد ادراکی و معنایی و اجتماعی الگوهای نشانه‌شناختی مستتر تحت عنوان رمزگان‌های اجتماعی، ادراکی، معنایی و منطقی در فضای شهری میدان حسن آباد در چارچوب اصول روش مکان‌ساز، توسط سؤالات پرسشنامه‌ای مورد ارزیابی شهروندان و متخصصین عرصه شهری قرار گرفت. این نکته از نظر دور نماند که دستیابی به مجموعه سنجه‌های هنجاری کیفی ابعاد ادراکی - معنایی-اجتماعی طراحی فضای شهری از طریق تفکیک مجموعه مؤلفه‌های گرد آمده از نظریه‌پردازان و عملگران عرصه شهری در قالب ابعاد چهارگانه فضایی، زمانی، اجتماعی و ذهنی ادراکی حس خاطره جمعی ممکن شد. نتایج پرسشنامه از طریق بازخوانی دیدگاه‌های پاسخ‌دهندگان در چارچوب جمع‌بندی یافته‌ها، تحلیل جداول و نمودارها از محدوده مطالعاتی ارایه شد. نتایج سنجه‌ها حاکی از آن است که با توجه به اشارات پاسخ‌دهندگان، فضای شهری میدان حسن آباد هنوز هم خاطره‌انگیز است اما براساس مدل تحلیل مسیر و معادلات ساختاری، در حال حاضر میزان خاطره‌انگیزی میدان حسن آباد در قیاس با گذشته کم‌رنگ شده است.

در این پژوهش به منظور سنجش شاخص‌های عملیاتی رمزگان‌های ادراکی معیارهای ویژگی‌های فردی، کیفیت دید و منظر و تعامل ذهنی با محیط تحت عنوان سیمای آسایش میدان حسن آباد مورد سنجش و تحلیل قرار گرفت. نتایج به دست آمده در روش تحلیل عاملی تأییدی حاکی از

می‌گیرد ولی هیچ گونه تفاوتی با مرحله اصلی گردآوری اطلاعات ندارد. به عبارت دیگر افرادی که می‌بایست به پرسشنامه پاسخ دهند باید حتی‌الامکان مشابه نمونه‌گیری واقعی انتخاب شوند. هدف اصلی پیش‌آزمون رسمی، بررسی الگوی پاسخ‌ها است، به همین دلیل نمونه پیش‌آزمون باید به حد کافی بزرگ باشد. نتایج این مرحله به محقق کمک می‌کند در خصوص سؤالاتی که کمترین پاسخ‌دهنده یا بیشترین پاسخ‌دهنده را داشته تصمیم بگیرد به علاوه سؤالات تکراری مشخص می‌شود همچنین نحوه پاسخ به پرسشنامه‌ها زمان احتمالی نمونه‌گیری اصلی را با احتمال بالایی تخمین می‌زند. در این پژوهش به منظور پیش‌آزمون رسمی از یک جامعه آماری ۸۰ نفری بهره گرفته شد.

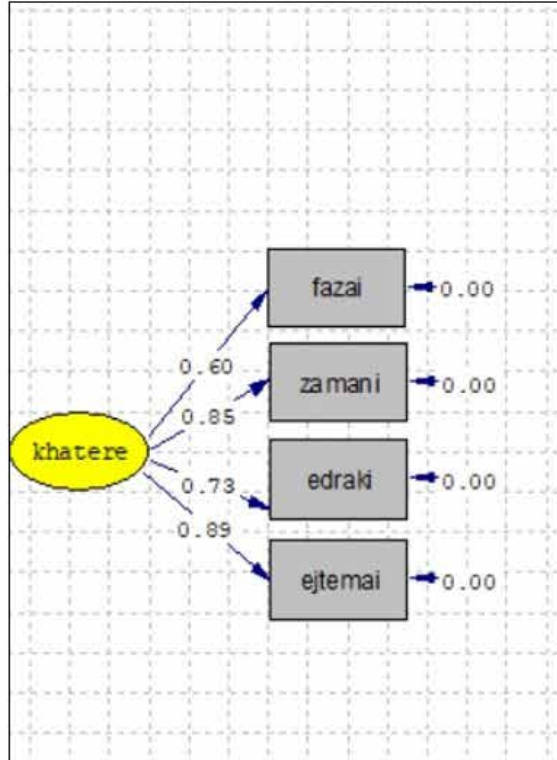
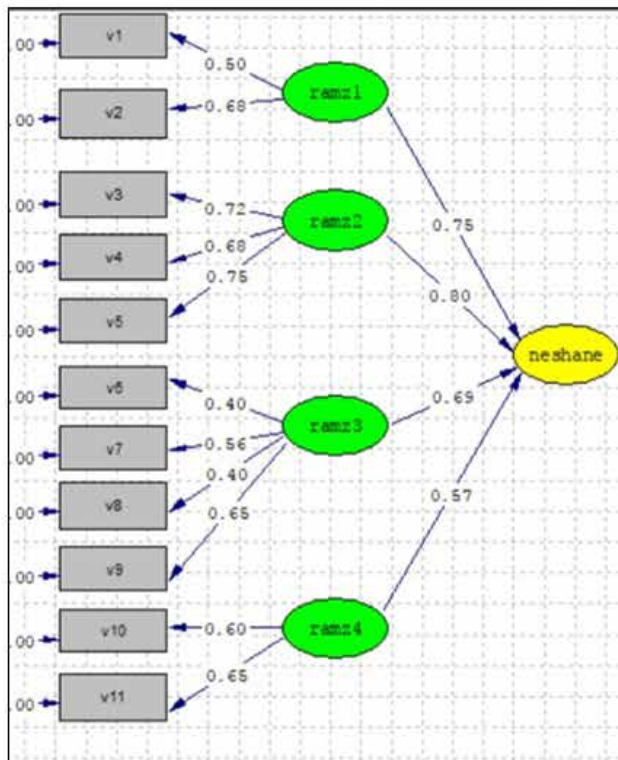
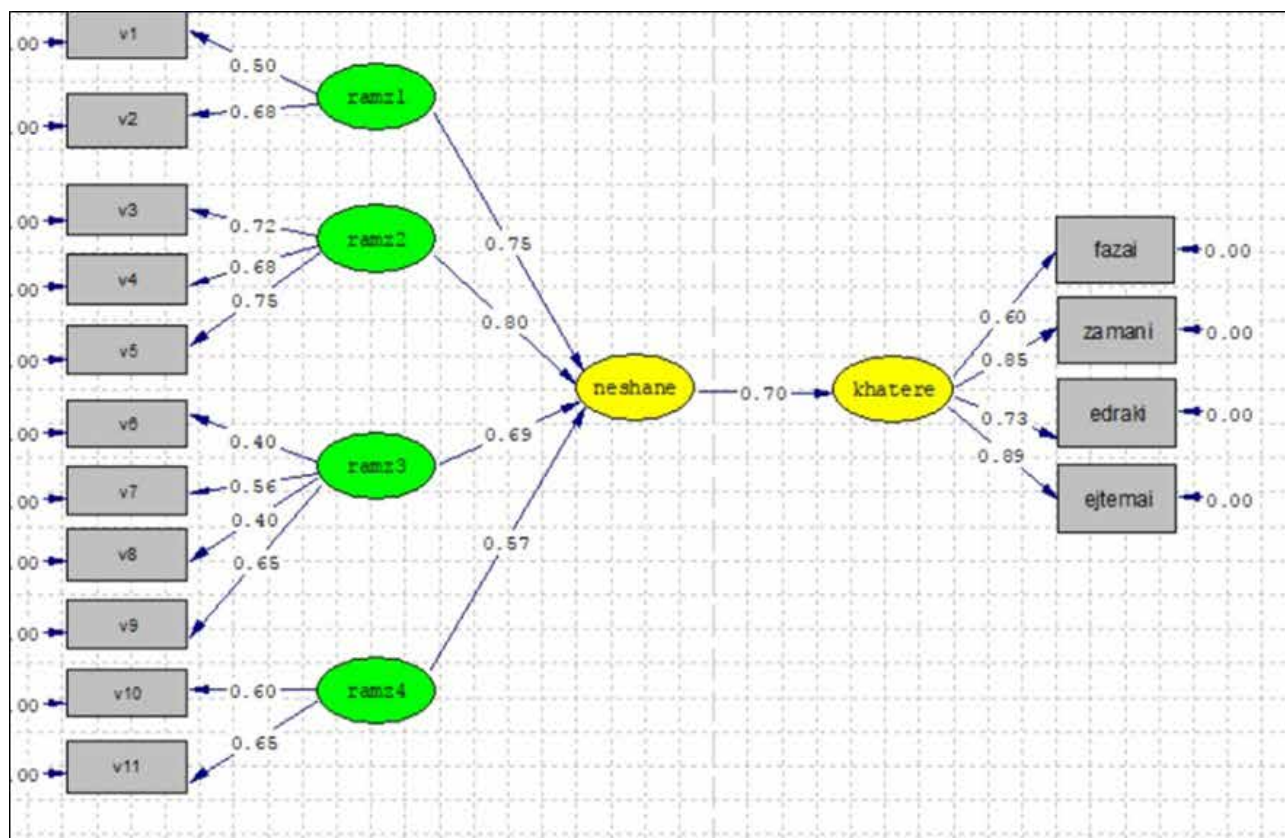
• روایی و پایایی پرسشنامه

پرسش‌نامه محقق هنگامی معتبر است که دارای پایایی و روایی باشد. روش به کار گرفته شده در این پژوهش به منظور بررسی روایی پرسشنامه روش صوری-محتوایی است. در این پژوهش برای تعیین اعتبار صوری سؤالات پرسش‌نامه از ۶ نفر از اساتید مجرب و متخصص در حوزه شهرسازی که با موضوع پژوهش آشنایی داشتند خواسته شد معلوم کنند آیا سؤالات برای تعیین هدف پژوهش مناسب است یا خیر. بر پایه نتایج به دست آمده از انجام تحلیل‌های آماری لازم از اجرای مقدماتی تعدادی از سؤالات، از پرسش‌نامه اولیه حذف شده و آزمون نهایی با ۴۰ سؤال به اجرا درآمد.

همچنین هنگام طراحی سؤالات از مدل مفهومی پژوهش که برگرفته از مطالعات نظری است، برای تأیید روایی محتوایی سؤالات استفاده شد. لازم به ذکر است به منظور سنجش پایایی نیز از روش آلفای کرونباخ بهره گرفته شد. در این پژوهش میزان پایایی تمام سؤالات پرسشنامه بالای ۰,۷ به دست آمد که بیانگر اعتبار سؤالات است.

• یافته‌ها

یافته‌های پژوهش، به طور اعم با مرور اطلاعات موجود کتابخانه‌ای، و به طور اخص در نمونه موردی از طریق مطالعات عمیق و ساختاریافته میدانی و پرسشنامه صورت پذیرفت. برای تدوین پرسشنامه، شاخص‌های عملیاتی رمزگان‌های اجتماعی، معنایی و ادراکی از طریق منابع کتابخانه‌ای، مجموعه کتب و مقالات جمع‌آوری شد که پس از کدگذاری و تلفیق با مؤلفه‌های خاطره‌انگیزی فضاهای شهری در ابعاد فضایی، ذهنی ادراکی، زمانی و اجتماعی فرهنگی انتظام یافت. مؤلفه‌های مرتبط با هر یک از ابعاد، سنجه‌های ابعاد ادراکی و معنایی و اجتماعی تحت عنوان رمزگان‌های مؤثر در شکل‌گیری حس خاطره جمعی را به دست داد. انتظام این سنجه‌ها در چارچوب هنجارهای کیفی زمینه‌ساز سنجش هر یک از سنجه‌ها در قالب طیف لیکرت

نمودار ۱۰. معرفی نمودارهای آماری نرم افزار لیزری. مأخذ: نگارندگان.

در خاطره‌انگیزی میدان دارد. می‌توان گفت با توجه به نتایج تحلیل‌ها، شاخص‌های عملیاتی رمزگان اجتماعی به واسطه تأثیر در شکل‌گیری رویدادها در فضای میدان حسن آباد موجب شکل‌گیری حس خاطره جمعی در میدان حسن آباد می‌شوند.

در مرحله آخر شاخص‌های عملیاتی رمزگان‌های معنایی که با معیارهای زمان و معنا مندی تحت عنوان سیمای آسایش میدان حسن آباد معرفی می‌شوند، مورد سنجش و تحلیل قرار گرفت. نتایج به دست آمده در روش تحلیل عاملی تأییدی حاکی از آن است که رمزگان معنایی، همانطور که بیانگر مؤلفه زمانی حس خاطره جمعی در میدان حسن آباد است در اولویت آخر تأثیر در شکل‌گیری حس خاطره جمعی میدان قرار دارد. با توجه به نتایج تحلیل‌ها، معیارهای هویت‌مندی و سیر تطور تاریخی فضا که تحت عنوان شاخص‌های عملیاتی رمزگان معنایی معرفی شدند، به واسطه تأثیر در هویت‌مندی فضای میدان حسن آباد موجب شکل‌گیری حس خاطره جمعی در میدان حسن آباد می‌شوند.

آن است که رمزگان ادراکی، همانطور که در نمودار " تلفیق مؤلفه‌های شکل‌دهنده خاطره جمعی و رمزگان‌های نشانه شناختی " ، ذکر گردید، بیانگر مؤلفه ادراکی-ذهنی حس خاطره جمعی در میدان حسن آباد است و بیشترین تأثیر را در خاطره‌انگیزی میدان دارد (جدول ۲).

در این میان با توجه به نتایج تحلیل‌ها، سه معیار کیفیت دید و منظر، تعامل ذهنی با محیط و ویژگی‌های فردی با محیط به عنوان شاخص‌های عملیاتی رمزگان ادراکی به ترتیب تأثیرگذارترین معیارها در شکل‌گیری تصویر ذهنی افراد و شکل‌گیری حس خاطره جمعی در میدان حسن آباد هستند. از طرف دیگر شاخص‌های عملیاتی رمزگان‌های اجتماعی که با معیارهای تعاملات اجتماعی، رویدادهای خاطره ساز، تعاون و مشارکت و گروه‌های حاضر در بافت تحت عنوان سیمای اجتماعی میدان حسن آباد معرفی می‌شوند، نیز مورد سنجش و تحلیل قرار گرفت. نتایج به دست آمده در روش تحلیل عاملی تأییدی حاکی از آن است که رمزگان اجتماعی، همانطور که بیانگر مؤلفه اجتماعی-فرهنگی حس خاطره جمعی در میدان حسن آباد است در اولویت دوم تأثیر

جدول ۲. نتایج تحلیل‌ها . مأخذ : نگارندگان.

روش مکان ساز	شاخص‌های عملیاتی رمزگانها	نتایج تحلیلهها
سیمای آسایش	رمزگان ادراکی	۰.۸۰
	رمزگان معنایی	۰.۷۵
سیمای اجتماعی	رمزگان اجتماعی	۰.۶۹
سیمای فعالیتی-ارتباطی	رمزگان منطقی	۰.۵۷

نتیجه‌گیری

در این تحقیق کاربردی برای شکل دادن به عرصه‌ای که برای شهروندان خاطره‌انگیز باشد، با توجه به مطالعات انجام گرفته در زمینه مفهوم خاطره جمعی و رویکردهای نظری آن و همچنین مفهوم نشانه‌شناسی، سنجش کیفیت محیط از منظر مخاطبین و سازندگان فضا به عنوان رویکرد انتخابی در چارچوب «مدل مفهومی» در زمینه سنجش حس خاطره جمعی محدوده مورد مطالعه مدنظر قرار گرفت.

شاخص‌های عملیاتی رمزگان‌ها به همراه مؤلفه‌های شکل‌دهنده فضاهای شهری خاطره‌انگیز درون سیستم عملیاتی ادغام شده

و نظام مفهومی منسجمی را پیشنهاد می‌دهد. این الگو به برنامه‌ریز و طراح شهری این فرصت را می‌دهد که قبل از ارایه هر طرحی در حوزه فضاهای شهری، شاخصه‌های معرفی شده را با شاخصه‌های فضای شهری تطابق دهد تا در حین فرآیند تصمیم سازی از سیستم یکپارچه خارج نشود. در مقایسه پژوهش‌هایی که تاکنون در خصوص موضوع مدنظر، صورت گرفته با پژوهش حاضر، می‌توان ادعان داشت، این نوشتار رویکرد نشانه‌شناسی را به عنوان یک روش کارآمد در بازیابی خاطره‌انگیزی فضاهای شهری تشریح کرده است که با توجه به پیشینه تحقیقات انجام شده، امری بدیع و نو است.

با توجه به نتایج به دست آمده، اگرچه در حال حاضر مؤلفه‌های ادراکی-ذهنی و اجتماعی حس خاطره جمعی، در فضای شهری میدان حسن آباد قابل قبول و پذیرفته شده‌اند اما مؤلفه‌های فضایی و زمانی به واسطه تغییرات رخ داده در سال‌های اخیر در وضعیت نامطلوبی قرار دارند که نادیده انگاشتن آنها صدمات قابل توجهی به میدان وارد می‌آورد.

این موضوع گویای ناتوانی فضا در ارایه پتانسیل‌های مورد انتظار مخاطب در فضا است. از این رو توجه به ابعاد فعالیت‌های فضا در سنجش کیفیت فضا پررنگ‌تر بوده در حالی که کارشناسان بیشتر متوجه شاخص‌های کالبدی‌اند. فصل مشترک کیفیت محیطی حاصل از ادراکات ذهنی شهروندان و هنجارهای کیفی مدنظر طراحان شهری در ارتقاء فضای شهری می‌تواند گویای کیفیات پاسخ دهنده‌گی مکان به طیف وسیع مخاطبین و طراحان فضا باشد. بدین ترتیب، پیش گرفتن روشی که طی آن نظر کارشناسان و مصرف‌کنندگان نهایی فضا به یکدیگر نزدیک شود می‌باید در دستور کار دست اندرکاران ساماندهی فضاهای شهری قرار گیرد. با وجود شرایط خاص ما در ایران نباید توقع داشت که بدون وجود یک نظام آگاهی عمومی در مورد خاطره‌انگیزی فضاهای شهری این شرایط بهبود یابد و اگر این وضع ادامه یابد می‌تواند به نارضایتی مردم از فضاهای شهری بیانجامد. مسلماً تعامل آگاهانه و همراه با دانش عمومی مردم با فضاهای شهری می‌تواند موجب غنای فضا، غنای ادراک فضا و رشد و آگاهی مردم شود. از سوی دیگر، درک مشترک مردم می‌تواند موجب شکل‌گیری، تداوم و تعمیق خاطرات جمعی از محیط، و از طریق آن، تعمیق احساس تعلق خاطر جمعی به محیط، جامعه و توسعه هویت‌مندی می‌شود.

فهرست منابع

- ازکیا، مصطفی، دربان، علیرضا. ۱۳۹۳. روش‌های کاربردی تحقیق، تهران: انتشارات کیهان.
- بانی مسعود، امیر. ۱۳۹۰. معماری معاصر ایران، در تکاپوی سنت و مدرنیته، تهران: انتشارات هنر معماری قرن.
- پاکزاد، جهان‌شاه. ۱۳۸۹. سیر اندیشه‌ها در شهرسازی ۲ از کمیت تا کیفیت، تهران: انتشارات آرمانشهر.
- دهخدا، علی اکبر. ۱۳۴۵. لغتنامه فارسی. تهران: دانشگاه تهران، موسسه لغتنامه دهخدا.
- چندلر، دانیل. ۱۳۸۷. مبانی نشانه‌شناسی. ت: مهدی پارسا. تهران: انتشارات سوره مهر.
- حبیبی، سید محسن. ۱۳۷۸. فضای جمعی حیات واقعه‌ای و خاطره جمعی. نشریه صفه، (۲۸): ۱۶-۲۱.
- ساعد پناه، حمید، اساسی، وریا. ۱۳۹۴. باز زنده سازی بافت‌های تاریخی با تأکید بر خاطره جمعی. کنفرانس ملی مهندسی معماری، عمران و توسعه کالبدی.
- سجودی، فرزاد. ۱۳۹۳. نشانه‌شناسی کاربردی، انتشارات نشر علم، تهران.
- سعیده زرآبادی، زهرا. ۱۳۸۹. بازشناسی و کاربرد نمادگرایی در شهرهای ایرانی-اسلامی. پایان‌نامه دکتری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات: ۶۷-۷۰.
- طرح مدیریت راهبردی ارتقاء کیفیت فضاهای شهری تهران. ۱۳۹۱. تهران: مهندسین مشاور مانیستار پارسه.
- عسگری، علی و نقیبی، پرستو. ۱۳۹۴. ضرورت و معیارهای ثبت و ایجاد خاطره جمعی در فضای باز شهری، همایش معماری پایدار و توسعه شهری.
- ماجدی، حمید و سعیده زرآبادی، زهرا. ۱۳۸۹. شهر نشاندار به مثابه شهر زمینگرا. فصلنامه تحقیقات فرهنگی، (۳): ۱-۲۱.
- ماجدی، حمید و سعیده زرآبادی، زهرا. ۱۳۸۹. جستاری در نشانه‌شناسی شهری. نشریه آرمانشهر، (۴): ۴۶-۵۶.
- میرمقتدایی، مهتا. ۱۳۸۸. معیارهای سنجش امکان شکل‌گیری، ثبت و انتقال خاطرات جمعی در شهر. نشریه هنرهای زیبا، (۳۷): ۱۶-۵.

- Abd Elrahman, S. & Randa A. M. (2016). The post-revolutionary effect on the urban harmony of Cairo's built environment in relation to the collective memory of the population. *Ain Shams Engineering Journal*, (7):1099-1106.

Lewika, M. (2008). Place Attachment, Place Identity, and Place Memory: Restoring the Forgotten City Past, *Journal of Environmental Psychology*, 28(3): 209-231.

- *Longman Dictionary of Contemporary English*. (2010). Harlow: Pearson Publishing.
- *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary*. (2003). Merriam-Webste Incorporated Springfield.